

Sylwia Staszewska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

sylwia.staszewska@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-1273-3151>

Dospołeczny i odspołeczny charakter przestrzeni publicznej. Studium przypadku miasta Kobyłina

Zarys treści: Celem artykułu jest zbadanie, w jaki sposób funkcjonują przestrzenie publiczne w mieście Kobylinie i czy mają one charakter dospołeczny czy odspołeczny. Materiał empiryczny został zebrany przy udziale dzieci w wieku 9–13 lat (za pomocą geoankiety) oraz dorosłych mieszkańców miasta (wywiad pogłębiony). Artykuł rozpoczyna rozważania teoretyczne na temat przestrzeni publicznych i ich społecznego charakteru. W części studialnej dokonuje się analizy kilku przestrzeni miasta Kobyłina, które zostały wybrane i ocenione przez mieszkańców pod kątem ich społecznego funkcjonowania i przestrzennego zagospodarowania. Artykuł kończy zbiór cech przestrzeni dospołecznej i odspołecznej, zebrany w wyniku badań literaturowych i empirycznych.

Słowa kluczowe: przestrzenie publiczne, społeczne funkcjonowanie, zagospodarowanie przestrzenne, Kobylin

Wstęp

Przestrzenie publiczne powinny spełniać potrzeby, preferencje i wymagania przebywających w nich ludzi, bowiem ów zbiór pragnień, oczekiwań i celów wynikających z relacji i interakcji jednostek realizują nie tylko w domu, ale najczęściej właśnie w nich. Tak się dzieje, kiedy miejsca te są dospołeczne, natomiast ograniczenia i wyzwania stawiane są użytkownikom na obszarach odspołecznych, często dysfunkcyjnych. Podstawą rozważań w niniejszym artykule jest społeczne rozumienie przestrzeni przez Halla (1997).

Celem artykułu jest zbadanie, jaki charakter mają przestrzenie publiczne w mieście Kobylinie. W proces zbierania danych zaangażowano różne grupy wiekowe i wykorzystano narzędzie nieznane mieszkańcom miasta. W określeniu cech przestrzeni publicznych wzięli udział uczniowie szkół podstawowych (w wieku 9–13 lat) oraz dorośli, mieszkańcy niewielkiego miasta Kobyłina położonego

w powiecie krotoszyńskim nad rzeką Rdęcą, około 15 km na północny zachód od Krotoszyna (liczba ludności miasta w 2023 r. wynosiła 3203 osoby). Badania empiryczne dały odpowiedź na dwa pytania badawcze odnoszące się do przestrzeni analizowanego miasta: 1) Jaki jest charakter przestrzeni dospołecznej w kontekście ich społecznego funkcjonowania i przestrzennego zagospodarowania? 2) Jaki jest charakter przestrzeni odspołecznej w kontekście ich społecznego funkcjonowania i przestrzennego zagospodarowania?

Wnioski w tym artykule oparto na własnych badaniach empirycznych projektu zrealizowanego w 2020 r. w ramach Konkursu 4/2020 dla partnerów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (szczegóły w przypisie), których podstawą było rozpoznanie cech przestrzeni wskazanych przez respondentów, pozwalających na „aktywizację mieszkańców w celu podejmowania inicjatyw służących włączeniu społecznemu, w szczególności osób starszych, młodzieży, niepełnosprawnych, mniejszości narodowych i innych osób wykluczonych społecznie”¹, oraz w wyniku powtórzonych badań w 2023 r. Badania powtórzono wyłącznie wśród dorosłych mieszkańców miasta, ponieważ firma udostępniająca narzędzie do badań interaktywnych dzieci odmówiła bezkosztowej realizacji zadania.

Podczas realizacji wspomnianego projektu wykorzystano geoankiety², które wypełnili uczniowie trzech szkół podstawowych gminy Kobylin. Choć próba nie była duża, to jednak należy wspomnieć, że dotarcie do młodych osób wymagało zgody władz miasta, zgody dyrekcji szkoły i zaangażowania nauczycieli (spotkania odbywały się w godzinach zajęć uczniów). Zachęcenie nastolatków do realizacji zadania nie było łatwe z uwagi na nikłe zaangażowanie młodego pokolenia w badania naukowe (geoankietę wypełniło 67 uczniów w wieku 9–13 lat, z czego około 35% stanowiły dzieci 9–10 lat, 65% – 11–13 lat; udział dziewcząt wynosił 58%). Zbiór „dziecięcych” wyników poszerzono o wywiady pogłębione przeprowadzone wśród dorosłych mieszkańców miasta. Wzięło w nich udział 51 osób w wieku 29–70 lat – 31 w 2020 r. (76% kobiet) i 20 w 2023 r. (68% kobiet). Do tego badania wykorzystano scenariusz zawierający pytania dotyczące cech wybranych przestrzeni publicznych miasta i możliwości spędzania tam czasu i kontaktów międzyludzkich. Dobór i kolejność pytań służyły pozyskaniu informacji

¹ Projekt badawczy zrealizowany w 2020 r. w ramach Konkursu 4/2020 dla partnerów Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, w ramach dwuletniego planu operacyjnego KSOW na lata 2020–2021, z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, złożony do Województwa Wielkopolskiego z siedzibą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu w ramach Działania 11 KSOW – „Aktywizacja mieszkańców wsi na rzecz podejmowania inicjatyw służących włączeniu społecznemu, w szczególności osób starszych, młodzieży, niepełnosprawnych, mniejszości narodowych i innych osób wykluczonych społecznie”. Badania wśród mieszkańców (dorosłych) powtórzono w 2023 r.

² Geoankieta to technika przeznaczona do zbierania i analizy danych uzyskiwanych z przestrzeni pozwalająca na łączenie tradycyjnych pytań ankietowych z informacją geograficzną podawaną przez uczestników badania (Bąkowska-Wajdmann i in. 2017). Jest to metoda interaktywna. Głównym celem konsultacyjnym tego narzędzia jest zebranie doświadczeń i wizji dotyczących danego obszaru. Pomaga ono w zbieraniu informacji, identyfikowaniu i zrozumieniu problemów, poszukiwaniu odpowiedzi na nurtujące pytania. Pomaga również w diagnozowaniu aktualnej sytuacji i podejmowaniu decyzji na temat zmian w przestrzeni.

i jednocześnie dawały kontrolę respondentowi nad relacjonowaniem własnych doświadczeń. Wyniki badań zaprezentowano w dalszej części artykułu.

Dospołeczny i odspołeczny charakter przestrzeni publicznych – podstawa teoretyczna

Lorenc (2010) uważa przestrzeń publiczną za „fragment przestrzeni miejskiej, który – przez sposób swojego urządzenia oraz lokalizację w strukturze urbanistycznej – jest przeznaczony na potrzeby realizacji bezpośrednich kontaktów pomiędzy uczestnikami życia społecznego oraz inne potrzeby społeczne korzystających z niego zbiorowości, pozostając jednocześnie fizycznie dostępny dla wszystkich zainteresowanych osób. Fizyczna dostępność przestrzeni może być ograniczana czasowo ze względu na kwestie bezpieczeństwa lub sposób organizacji jej wykorzystania”. Lofland (2027) określa przestrzeń publiczną jako „obszar współdzielony z innymi, zarówno kategorycznymi obcymi, jak i rozpoznawalnymi swoimi” (za: Bierwiałczonek 2016). Jak wiadomo, częściej spotykamy się z tymi drugimi, bo warunkuje to sąsiedztwo w miejscu zamieszkania. Spotkania są cenne w budowaniu więzi społecznych, nawiązywaniu nowych znajomości, a rozmowy wzbogacają naszą wiedzę, natomiast relacje pozwalają zdobyć nowe umiejętności. Ważna jest zatem dobra dostępność przestrzeni publicznych poprawnie zorganizowanych i właściwie zagospodarowanych.

Zrozumienie przestrzeni zależy od sposobów jej wykorzystania, dzielenia i nazywania, dlatego podobieństwo w pojmowaniu przestrzeni przez człowieka wynika, zdaniem Yi-Fu Tuana (1987), z określania jej za pomocą ciała ludzkiego, które wyznacza kategorie: wysoko – nisko, przód – tył, lewa – prawa, centrum – dalsze otoczenie. Ciało ludzkie mierzy: kierunki, położenie i odległość. Człowiek nieustannie korzysta z przestrzeni, zgubienie się w niej jest jednoznaczne z brakiem orientacji i utratą punktów odniesienia. Te punkty to nie tylko miejsca węzłowe, dominanty czy symbole, to także obszary ważne społecznie, które można podzielić na (Hall 1997): a) *sociopetal* – przestrzenie działająceospołecznie, czyli takie, które skłaniają ludzi do kontaktowania się ze sobą, rozmowy, wydłużania relacji; to zatem przestrzenie pozytywnie funkcjonalne, praktyczne, niezawodne, trwałe, dobrze odczytywane, ładne, estetyczne i przyjazne; b) *sociofugal* – przestrzenie działające odspołecznie, w których przebywający ludzie nie zbliżają się do siebie, które skłaniają do izolowania się, unikania kontaktów, rozmowy w takiej przestrzeni zwykle nie występują lub są zdawkowe i krótkotrwałe. Ludzie nie czują się w takim miejscu komfortowo i bezpiecznie.

Ustalenie charakteru przestrzeni publicznych i ocena, czy są oneospołeczne czy odspołeczne, zależy od percepcji, bowiem to, jak odbieramy przestrzeń, związane jest z tym, jak ją widzimy i postrzegamy. Percepcja to proces poznawczy, mający za cel obserwowanie otoczenia, reagowanie i odbieranie wrażeń. W szerokim sensie oznacza ona także rejestrację (uchwycenie) przedmiotów (obiektów) i zdarzeń środowiska zewnętrznego, ich odbiór sensoryczny, zrozumienie,

identyfikację i określenie werbalne oraz przygotowanie do reakcji na bodziec. Inaczej – proces percepcji przestrzeni (otoczenia podmiotu) obejmuje identyfikację (rozpoznanie, klasyfikację) obiektów, ich strukturyzację (określenie wzajemnych relacji), wartościowanie (postrzeganie wartości użytkowych) i odczuwanie, czyli recepcję przypisywanych znaczeń (Szczepański 1990, Lisowski 2003).

Aby zatem zrozumieć i zidentyfikować elementy wybranej przestrzeni (publicznej), człowiek wyróżnia z niej składowe główne – znaczeniowo ważne (jej strukturę i formę), kompilując je w podzbiorach przestrzeni pragmatycznej (zwanej także organiczną lub prymitywną), percepcyjnej, abstrakcyjnej (zwanej też symboliczną), egzystencjalnej i kognitywnej (Pszonak 2007, Zuziak 2008). Przestrzeń pragmatyczna związana jest z instynktownymi zachowaniami przestrzennymi (orientacja przestrzenna, terytorialność). Przestrzeń percepcyjna jest rezultatem neurologicznej syntezy różnych doznań zmysłowych, nie jest odbiciem rzeczywistej przestrzeni fizycznej, ale tej istniejącej w naszej świadomości, będącej rezultatem poprzednich doświadczeń (Zuziak 2008). Przestrzeń abstrakcyjna jest wyrażana za pośrednictwem symboli, które same nie mają wymiarów przestrzennych. Przestrzeń egzystencjalna kształtowana jest w oparciu o reguły, których człowiek używa do porządkowania przestrzeni wokół siebie, wyraża on w niej swoją osobowość, wrażliwość estetyczną i preferencje przestrzenne oraz domeny sąsiedzkie w postaci wspólnej przestrzeni ulicy i terenów publicznych z dużym udziałem terenów zieleni (Gawryszewska 2004). Przestrzeń kognitywna, oparta na idealizacyjnych modelach poznawczych (*idealized cognitive models* – ICM) (Lakoff 1987) odnoszących się do zasad: struktury propozycjonalnej, struktury wyobrażeniowo-semantycznej, odwzorowań metaforycznych i metonimicznych oraz porządkowania przestrzeni umysłowej, wyraża się w umiejętnościach ustalania granic, struktur hierarchicznych (wartościowanie), relacji (związek–brak związku), radialności (centrum–peryferie), zorganizowania przestrzeni (pierwszy plan–tło), uporządkowania liniowego (metafora podróży), scenariusza zdarzeń (model sekwencyjny), orientacji (orientacja przestrzenna i wartościowanie), wyodrębniania obiektu spośród innych (metonimia). To umiejętność, która pozwala na poznanie i myślenie o przestrzeni publicznej, na zdefiniowanie jej elementów, takich jak: miejsce i węzeł, droga i oś, strefa i obszar. Następuje konkretyzacja tej przestrzeni, ustalenie wartości materialnej, układu współrzędnych, trójwymiarowej siatki, która dowolnie modelowana uzyskuje pewną wartość w szerokim kontekście nie tylko tym przestrzenno-społecznym, ale także społeczno-kulturowym.

Jedynie człowiek ujmuje zjawiska przestrzenne, co jest sposobem ich porządkowania. Ma on również zdolność do mierzenia przestrzeni, postrzegania i wartościowania, może więc dokonać jej analizy i oceny. Wynikający z tej oceny osąd, czy dana przestrzeń publiczna jest do- lub odspołeczna, wpływa na aktywność ludzką (Bierwiazek 2021).

Doświadczanie miejsc i kontakt z ludźmi jest domeną przestrzeni publicznych w mieście otwartym na społeczne aktywności. Związane jest ono z codziennym wykorzystywaniem przestrzeni publicznych w realizowaniu różnych aktywności, zarówno tych koniecznych (wynikających z codziennych obowiązków, wykonywanych w tych samych lokalizacjach, często powtarzalnych), jak i opcjonalnych

wykonywanych w tych samych lokalizacjach, często powtarzalnych), jak i opcjonalnych (wykonywanych dla przyjemności) (Gehl 2014). Do ich podjęcia potrzebna jest wysoka jakość otoczenia (Gehl 2014), czyli, innymi słowy, przyciągająca przestrzeń publiczna. Jak zauważa Konior (2010) i wspomina o tym Bierwiaczonек (2021), istotne jest, żeby charakteryzowała się ona magnetyzmem, a więc była witalna, żywa i różnorodna, atrakcyjna, ciekawa i zachęcająca.

Zatem poznanie cech przestrzeni publicznych, które służą ich akceptacji bądź odrzuceniu, powinno być początkiem refleksji nad ich uzupełnieniem lub poprawą, by stały się akceptowalne przez użytkowników i spełniały ich potrzeby.

Przestrzenie publiczne dospołeczne i odspołeczne miasta Kobyłina

Jak wspomniano na wstępie, przedmiotem badań były przestrzenie publiczne niewielkiego miasta Kobyłina położonego w województwie wielkopolskim. Ośrodek ma dość zwartą strukturę. Linia kolejowa dzieli miasto na dwie części, tj. północną i południową. Pierwszą z wymienionych stanowią nowo powstałe osiedla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej oraz skupiona wzdłuż ul. Kolejowej działalność gospodarcza. Historyczne centrum znajduje się w południowej części. Gęsto ustawione kamienice wyraźnie kształtują ulice rynku oraz odchodzących ulic, tworząc kompozycyjną oś od parku przy ul. Rawickiej do rozwidlenia ul. Kolejowej i Berdychowskiej. Zabudowa mieszkaniowa tworzy osiedla o wyraźnym prostokątnym układzie ulic. Przedzielona jest ona terenami zieleni, które formują oddzielne podzespoły, a te układają się w mozaikę spójnych, uzupełniających się funkcjonalnie terenów. Woda i zieleń towarzyszą zabudowie i stanowią oddzielne niewielkie enklawy rekreacyjne. Układ ulic jest bardzo czytelny, a orientacja nieutrudniona. Miasto ma możliwości rozwoju w kierunku wschodnim i północnym.

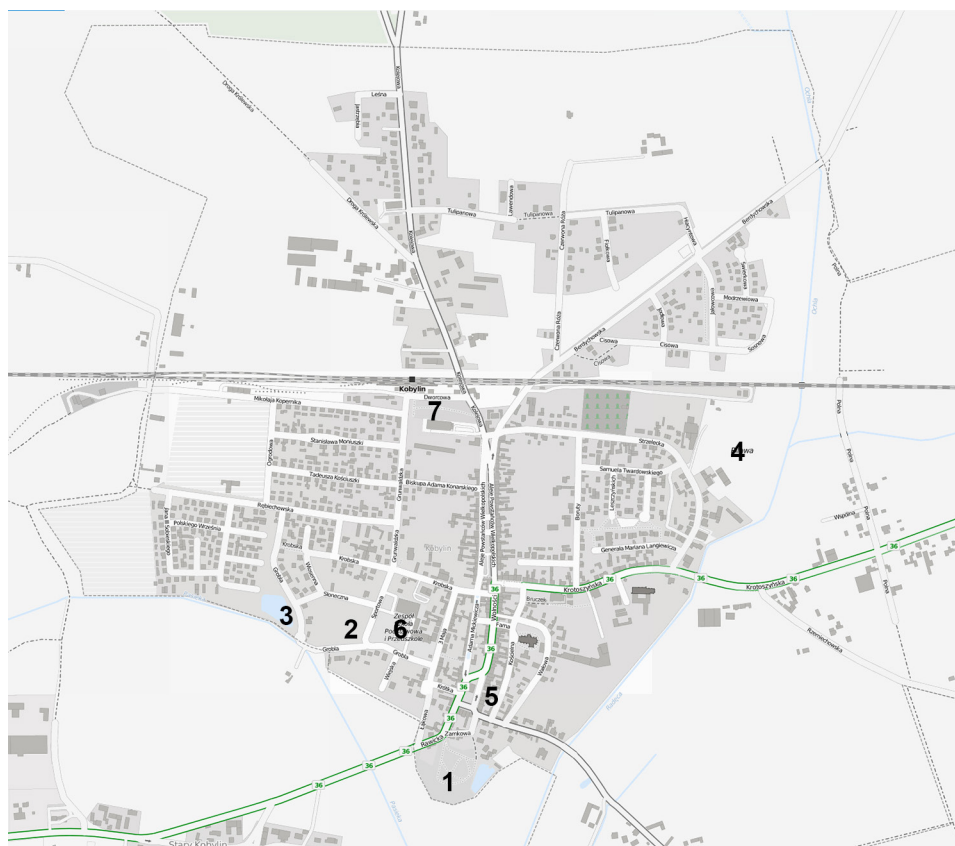
Pracę nad wyróżnieniem dospołecznych i odspołecznych przestrzeni publicznych miasta i określenia ich cech rozpoczęto od ustalenia miejsc, które mieszkańcy traktują jako społecznie ważne. Dorośli mieszkańcy miasta określili je w wywiadach pogłębionych, natomiast dzieci w geoankietach. Zidentyfikowano ich kilka: 1) teren zieleni przy ul. Rawickiej, 2) teren rekreacyjny przy skrzyżowaniu ul. Słonecznej i Sportowej, 3) teren przyjeziorny przy Grobli, 4) obszar sportowy przy ul. Strzeleckiej, 5) Rynek przy ul. Wolności, 6) kompleks sportowy przy ul. Grobli, 7) teren w okolicy dworca kolejowego. Wszystkie wskazane miejsca znajdują się w odległości 5–10 min od Rynku, co daje obraz ważności i lepszej identyfikacji części południowej. To tu znajdują się ośrodki oświaty, zdrowia, administracji oraz tereny cenne historycznie i kulturowo.

Wszyscy respondenci określili potrzeby (oczekiwania) względem wyróżnionych przestrzeni. Dorosłym brakuje: ścieżek rowerowych, sali wiejskiej, możliwości wyrażania tożsamości, miejsc integracji społecznej, oferty kulturalnej wypoczynkowej i rekreacyjnej, imprez, spotkań i warsztatów. Zwrócili uwagę na słabo rozwiniętą infrastrukturę społeczną (ośrodki zdrowia, ośrodki pomocy

społecznej, szkoły) oraz na brak miejsc do wyrażania tradycji religijnych i ludowych zwyczajów.

Dzieci natomiast oceniły wybrane przestrzenie miejscowo, mówiąc o konkretnych uchybieniach, potrzebach uzupełnień miejsc, w których spędzają czas. Brakuje im: karuzeli, boiska do grania w piłkę, sklepu, ścieżki rowerowej, ławek, maszyn do ćwiczeń, skateparku, koszy na śmieci i popielniczek, drzew i cienia, miejsca do jeżdżenia na rolkach, nowych huśtawek, piłkocuchwytu z drugiej strony boiska, dróżki rowerowej, grzybka, oświetlenia, koszy na śmieci, małej siłowni, placu zabaw, siatek na bramki, miejsc spotkań i do schowania się, trawy, figurek na sprężynach w parku.

Ryc. 1. Lokalizacja przestrzeni publicznych miasta Kobylina wyróżnionych w badaniu przez mieszkańców i ocenianych (rycina połączona z ryc. 2)

- 1) teren zieleni przy ul. Rawickiej, 2) teren rekreacyjny przy skrzyżowaniu ul. Słonecznej i Sportowej,
- 3) teren przyjeziorny przy Grobla, 4) obszar sportowy przy ul. Strzeleckiej, 5) Rynek przy ul. Wolności, 6) kompleks sportowy przy ul. Grobla, 7) teren w okolicy dworca kolejowego

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem mapy sip miasta Kobylina (<https://www.sip.gison.pl/kobylin>).

Przestrzenie, ocenione przez respondentów jako pozytywne (dospołeczne), miały czytelny i zrozumiały układ przestrzenny, a elementy zagospodarowania pozwalały na integrację, komunikację społeczną, umożliwiały spotkania, rozmowy, były czyste i zadbane (ryc. 4). Były to miejsca pozwalające na aktywność sportową i rekreacyjną, odizolowane i bezpieczne. Niestety każda z ocenianych przestrzeni wymagała remontów, zmian organizacyjnych i funkcjonalnych lub doinwestowania w postaci nowych mebli miejskich. Dobrze oceniono przestrzeń 3 (teren przyjeziorny przy Grobli), 4 (obszar sportowy przy ul. Strzeleckiej) i 6 (kompleks sportowy przy ul. Grobla)

Przestrzenie publiczne dysfunkcyjne i wymagające przekształceń (odspołeczne) to: 1) teren zieleni przy ul. Rawickiej, 2) teren rekreacyjny przy skrzyżowaniu ul. Słonecznej i Sportowej, 7) teren w okolicy dworca kolejowego. Mieszkańcy widzieli we wskazanych przestrzeniach potencjał i bardzo chcieliby te miejsca „ożywić”. Główne problemy, jakie występują na terenach pełniących funkcje sportowe i rekreacyjne (1 i 2), to najczęściej niedoinwestowanie, zły stan techniczny urządzeń (np. stare, zniszczone nawierzchnie boisk, brak siatek w bramkach na boiskach), skromne wyposażenie, brak dbałości o integracyjną funkcję rekreacji, brak rozwiązań wielofunkcyjnych, brak spójności przestrzennej z sąsiadującymi obszarami, a zamiast tego widoczne jest sztapowe wyposażanie w urządzenia z katalogów i supermarketów budowlanych. Dlatego kluczową kwestią wydaje się poprawa jakości istniejących urządzeń sportowych i rekreacyjnych oraz doposażenie ich w taki sposób, aby mogły pełnić rolę wielofunkcyjnych, integrujących przestrzeni ważnych dla użytkowników. Należałoby zadbać także o ich właściwe połączenie ścieżkami rowerowymi i ciągami pieszymi z miejscami zamieszkania i edukacji. Teren w sąsiedztwie dworca kolejowego (7) to przestrzeń zaniedbana, wymagająca działań z zakresu pielęgnacji zieleni, czynności porządkowych i doinwestowania w elementy małej architektury.

Zarówno dorośli, jak i dzieci wskazali te same przestrzenie ważne społecznie, jednakże tylko rynek został zidentyfikowany jako obszar hierarchicznie ważny (obszar 5), jako społeczne centrum z usługami, stanowiące istotny ośrodek kulturowy. Pozostałe tereny wskazane w ramach wywiadów (przez dorosłych) i geookiety (przez dzieci) to miejsca spotkań podczas miejskich/gminnych imprez i często obszary te stanowiły otwartą przestrzeń przeznaczoną na sport, rekreację lub wypoczynek.

Obecnie na terenie miasta Kobyłina młodzieżowe aktywności odbywają się na podwórkach, na placach, na ulicach, przy wykorzystaniu elementów małej architektury, fragmentów budynków (np. posadzki placu, poręczy schodów, schodów, pochylni, murów, ścian budynków, ramp, ławek). W takich przestrzeniach obecność sportu nie zawsze jest akceptowana. W Kobylinie sport obecny jest w przestrzeniach, które w nieformalny i oddolny sposób przystosowane zostały do potrzeb poszczególnych aktywności. Główną cechą tej infrastruktury jest jej oddolny charakter. Często są to przestrzenie odzyskane, przywrócone miastu ze stanu zdegradowania, nieużytku, zagospodarowane przez grupy młodzieży, subkultury (np. deskorolkowe), poszukujące własnej tożsamości i miejsc umożliwiających wyrażanie siebie. Miejscom tym nadawane jest przez młodzież nowe znaczenie,

dospoleczna

Gdzie są miejsca, które nie są zagospodarowane, ale mogłyby się stać przestrzenią dla mieszkańców (z placem zabaw, miejscem na grill, gdzie można się spotkać)?

dospoleczna

Gdzie znajduje się miejsce spokojne, przyjazne, ciche, ładne, odizolowane?

dospoleczna

Gdzie znajduje się przestrzeń przeznaczona dla mieszkańców, która jest dobrze zagospodarowana i zorganizowana?

odspoleczna

Gdzie znajdują się obiekty wymagające remontu lub odbudowy?

dospoleczna

Gdzie znajduje się miejsce na aktywność sportową, rekreacyjną, umożliwiającą zabawę?

dospoleczna

Gdzie znajduje się miejsce, w którym ludzie się gromadzą, spotykają, rozmawiają?

odspoleczna

Gdzie znajdują się miejsca niebezpieczne, nieprzyjazne, brzydkie, zaśmiecone?

odspoleczna

Gdzie znajduje się miejsce niekomfortowe, tzw. nieprzyjemne sąsiedztwo (np. ferma kurza, lisia, zakład produkcyjny itp.)?

Ryc. 2. Graficzna prezentacja oceny wykonanej przez dzieci wybranych przestrzeni publicznych miasta Kobylin. Intensywność koloru świadczy o liczbie wskazań danego miejsca na mapie. Ocena wykonana za pomocą narzędzia internetowego, tzw. geoankiety.

Wskazania były odpowiedzią na zadane pytanie

Źródło: opracowanie graficzne – wyniki z geoankiety.

a użytkownicy utożsamiają się z nimi, wprowadzając np. elementy sztuki ulicznej lub graffiti. Brakuje miejsc służących wzmacnianiu więzi międzypokoleniowych, pozwalających rodzicom na dawanie przykładu dzieciom – w jaki sposób ćwiczyć, jak się zdrowo ruszać, jak wspólnie się bawić. O ile każda grupa wiekowa powinna mieć właściwie zaaranżowane miejsce integracji społecznej i rekreacji, o tyle ważne jest, aby w przestrzeniach publicznych znalazły się także urządzenia integrujące i ułatwiające kontakt i wzmacniające relacje międzygeneracyjne.

Z wywiadów pogłębionych z dorosłymi mieszkańcami miasta Kobyłina wynika, że przestrzeń publiczna powinna być spójnym krajobrazowo założeniem przestrzennym, wpisanym w lokalny kontekst, a jego głównym celem powinno być promowanie aktywnego stylu życia, zachęcanie mieszkańców do spędzania czasu w niezwykle atrakcyjnej i zróżnicowanej przestrzeni. Powinna ona także proponować wiele form aktywności, aby każdy z okolicznych mieszkańców znalazł coś dla siebie, przy czym przestrzeń ta sprzyjać winna nie tylko aktywnym formom rekreacji, ale także odpoczynkowi, rozmowom i nieformalnym spotkaniom. Przestrzeń ta powinna również integrować lokalną wspólnotę i włączać do aktywności wszystkich, bez względu na wiek, płeć, sprawność fizyczną, status ekonomiczny. Niektóre osoby wspomniały, że analizowane miejsca powinny koniecznie wzmacniać doznania zmysłowe, a zróżnicowana roślinność winna być dobrana pod kątem zapachów, kolorów czy faktur.

Podsumowanie

Przestrzenie publiczne zidentyfikowane przez mieszkańców miasta Kobyłina nie spełniają ich potrzeb. Wymagają zmian funkcjonalnych i dodatkowego zainwestowania, by korzystanie z nich było bezpieczne, pozwalało na aktywność pozadomową i relacje społeczne. Wyniki wywiadu pogłębionego przeprowadzonego podczas badań empirycznych wskazały na społeczne i przestrzenne cechy wybranych przestrzeni publicznych. Odniesiono je do literatury przedmiotu (Gehl 2014, Bierwiazzonek 2016, 2018, Rogowska 2016, Baron, Bartoszek i in. 2019, Kociuba 2020) i w tabeli 1 podjęto próbę systematyzacji cech przestrzeni dospołecznych i odspołecznych.

Powyższe cechy nie tylko wskazują na walory czy ubytki w przestrzeniach publicznych. Są wyróżnikami, które sformułowane w postaci przymiotników opozycyjnych na dwubiegunowej skali Osgooda, tzw. dyferencjału semantycznego (opisują go m.in. Babbie 2004 i Sagan 2013) mogą stać się narzędziem analizy i zaszeregowania badanych miejsc do zbioru wskazanych do interwencji, zmian, rewitalizacji lub wymagających opieki i wzmacniania istniejącego potencjału. Oczywiście zaprezentowana powyżej lista może stanowić zaczątek do dyskusji nad cechami przestrzeni dospołecznych i odspołecznych oraz ich charakterem i sposobem zagospodarowania.

Tabela 1. Cechy przestrzeni dospołecznej i odspołecznej

Cechy przestrzeni dospołecznej
• umożliwiająca odpoczynek (występuje duża różnorodność miejsc do siedzenia, leżenia)   • umożliwiająca schronienie przed śniegiem, deszczem, słońcem, wiatrem)   • umożliwiająca poruszanie się i komunikację wewnętrzną (ścieżki piesze, rowerowe, dla samochodów, parkingi)   • umożliwiająca aktywność pozadomową (zabawę, poszerzanie wiedzy, podnoszenie kompetencji)   • spełniająca warunki dla działań koniecznych i opcjonalnych (Gehl 2014)   • spełniająca warunki dla działań społecznych (tj. istnienie punktów skupienia i miejsc zgromadzeń (ulice i place)   • istnieją dobre warunki bytowania (oświetlenie, przewietrzanie, nasłonecznienie, wentylacja, brak hałasu)   • występuje dobre wyposażenie w sieć infrastruktury technicznej   • łatwość komunikacji pionowej i poziomej, w tym dla osób niepełnosprawnych   • przebieg dróg pieszych i ścieżek jest najkrótszy, bezpieczny i wygodny   • występuje dobry dostęp do elementów małej architektury (np.: ławek, kubłów na śmieci)   • fizyczny układ przestrzenny elementów ułatwia kontakt społeczny (umożliwia rozmowę, spotkania)   • występuje ergonomiczność elementów zagospodarowania dla łatwości ich użytkowania i bezpieczeństwa   • umożliwiająca swobodne poruszanie się osób starszych, niepełnosprawnych i dzieci   • stan techniczny urządzeń, obiektów, elementów zagospodarowania jest dobry   • dająca poczucie przynależności społecznej   • dająca poczucie przynależności do miejsca   • dająca poczucie bezpieczeństwa publicznego   • miejsca, które gromadzą, integrują i zapraszają   • o wysokiej jedności/zgodności kompozycji przestrzennej   • w której istnieje system symboli i zrozumiałych znaków informacyjnych (drogowskazy, tablice informacyjne, tablice z nazwami ulic itp.)   • umiarkowana i łagodna kolorystyka   • czysta, cicha i spokojna   • bezpieczna w użytkowaniu (sprawne obiekty i urządzenia w przestrzeni, adekwatne dla grup wiekowych zabezpieczenia)   • czytelna (łatwa w orientacji, zrozumiała przestrzennie, z identyfikowalnym obszarem/obiektem hierarchicznie ważnym)   • ludzka skala wnętrza urbanistycznego   • jednorodność i standaryzacja struktury (spójny styl elementów zagospodarowania)   • ciekawe fasady, urozmaicony relief, wielość pionowych podziałów w elewacjach budynków tworzących przestrzeń publiczną   • dobra czytelność wejść do układu (tzw. bram architektonicznych)   • autonomiczna, dająca możliwość poczucia prywatności (podzielona wewnętrznie dla różnych grup użytkowników)   • w której występuje społeczny brak przyzwolenia na wandalizm, zło, niesprawiedliwość społeczną, nierówne traktowanie   • w której występuje społeczna uprzejmość, życzliwość i godne zachowanie społeczności   • w której występuje jawność postępowania jednostek społecznych   • gdzie ludzie zachowują się przyzwoicie i nie ingerują w prywatność innych   • w której występuje odpowiedzialność za wspólne dobro (zagospodarowanie)   • gdzie występuje przestrzeganie zasad i reguł obowiązujących w miejscu (regulaminy na placach zabaw, w środkach komunikacji itp.)   • wzbudzająca pozytywny nastrój (uczucia, emocje) (możliwe są następujące typy nastrojów: pozytywne uspokajające³, pozytywne pobudzające⁴)

³ Spokój, pogoda, zaduma, rozleniwienie, impresyjność.

⁴ Ekscytacja, wesołość, podniosłość, aktywność, ekspresyjność.

Cechy przestrzeni dospołecznej

- z pozytywną naturą miejsca (miejsce, które „gromadzi”, integruje”, „zaprasza”)
  - z genius loci (odrębność, „duch miejsca”, niepowtarzalny nastrój, miła atmosfera)
  - w której występuje ciągłość historyczna miejsca (m.in. ciągłość w czasie, obecność historycznych korzeni i tradycji)
  - dająca poczucie/przeżycie autentyczności miejsca⁵
  - zapewniająca publiczność miejsca
  - umożliwiająca obserwację
  - umożliwiająca naukę i edukację
  - uporządkowana – z urządzoną zielenią, z podziałem na strefy ruchu/aktywności/odpoczynku
-

Cechy przestrzeni odpołecznej

- uniemożliwiająca odpoczynek (brak miejsc do siedzenia, leżenia, stania)
  - uniemożliwiająca schronienie przed śniegiem, deszczem, słońcem, wiatrem
  - utrudniająca poruszanie się (ścieżki pieszkie w złym stanie technicznym lub ich brak, brak ścieżek rowerowych)
  - o słabej dostępności komunikacyjnej (brak powiązań miejsca w sieci komunikacji publicznej, brak miejsc parkingowych)
  - uniemożliwiająca/zniechęcająca do aktywności pozadomowej (brak komfortu użytkowania elementów zagospodarowania, trudność obsługi, nieergonomiczne obiekty i urządzenia w przestrzeni, zepsute/zdewastowane elementy zagospodarowania)
  - brak obszarów hierarchicznie ważnych/pozwalających na orientację w przestrzeni
  - utrudniająca kontakt społeczny
  - o dużej liczbie nieprzydatnych i niepotrzebnych elementów
  - niedostępna dla każdego
  - o negatywnych cechach środowiskowych (nienasłoneczniona, zanieczyszczona, hałaśliwa)
  - o dezinformujących elementach
  - w której występuje zły stan techniczny urządzeń, obiektów, elementów zagospodarowania (nie-sprawne technicznie)
  - elementy zagospodarowania zniszczone, zepsute, wymagające remontu, modernizacji, konserwacji, wymiany
  - w której są elementy, które rozpraszają, segregują i odstrasza
  - miejsca niepewne, o dużym poczuciu zagrożenia (człowiek narażony jest na obserwowanie przez innych)
  - o utrudnionej orientacji
  - o nieczytelnym układzie, bez oznaczeń, symboli, znaków, tablic informacyjnych
  - o dużej różnorodności kolorystycznej (kolory ostre, kontrastowe oraz dające ludziom poczucie chłodu)
  - wyzwalająca negatywne wrażenia, np.: drażniąca, irytująca, przeszkadzająca, pobudzająca, poruszająca, stresująca
  - nieciekawa, nieskupiająca uwagi, nieinteresująca, śmierdząca, brudna (duża ilość śmieci)
  - w której brak monitoringu bezpieczeństwa publicznego
  - w której występuje przyzwolenie społeczne na wandalizm, zło, niesprawiedliwość społeczną, nierówne traktowanie
  - w której istnieje indywidualność społeczna prowadząca do zawłaszczania przestrzeni,
  - cechująca się brakiem odpowiedzialności za wspólne dobro (nieposzanowanie elementów zagospodarowania)
  - w której nie przestrzega się zasad i reguł obowiązujących w miejscu (niestosowanie regulaminu obowiązującego w przestrzeni publicznej, na placach zabaw, w środkach komunikacji itp.)
-

⁵ Przeżycie niezapśredniczone i niezniesztalczone przez arbitralne i intelektualne mody. Miejsca autentyczne są niepowtarzalne, oryginalne w znaczeniu oryginalnego pochodzenia, przeciwieństwa wtórności. Miejsca nieautentyczne są oparte na wtórności, naśladownictwie w architekturze, fantazji i zabawy (Relph 1976).

Cechy przestrzeni odspołecznej

- wzbudzająca negatywny nastrój (uczucia, emocje) (możliwe są następujące typy nastrojów: negatywne uspokajające⁶, negatywne pobudzające⁷)
- wzbudzająca kontestację (manifest, protest),
- w której brak genius loci (brak przywiązania do miejsca, brak poszanowania i odpowiedzialności za miejsce)
- w której brak możliwości kontaktów społecznych (integracji społecznej),
- antypubliczność miejsca (miejsca „zagarnięte” przez zorganizowane grupy społeczne o negatywnym usposobieniu i z dużym poczuciem własności względem danej przestrzeni)
- w której brak możliwości realizacji celów i potrzeb społecznych
- występuje wielostylowość architektoniczna, chaos architektoniczno-urbanistyczny,
- niezrozumiały układ przestrzenny
- dysharmonia elementów zagospodarowania (niespójna struktura)
- nieodpowiednie proporcje wnętrza urbanistycznego
- brak rytmu w architekturze obiektów, nudne fasady, poziome linie prowadzące wzrok po detalach elewacji
- miejsce zniszczone, zaniedbane, zdewastowane, nieuporządkowane, zaśmiecone
- miejsce bez wiodącej aktywnej funkcji
- bez nadzoru i opieki (poczucie przestrzeni niczyjej)
- bez miejsc na aktywność społeczną, zabawę, działania „opcjonalne”

Źródło: opracowanie własne w oparciu o literaturę przedmiotu (Gehl 2014, Bierwiazonek 2016, 2018, Rogowska 2016, Baron i in. 2019, Kociuba 2020).

⁶ Smutek, przygnębienie, ponurość, znużenie.

⁷ Rozpacz, przytłoczenie, strach, zagrożenie.

Konflikt interesów

Autorka deklaruje brak występowania konfliktu interesów. Oświadczam, że tekst artykułu jest w całości jej dziełem.

Literatura / References

- Babbie E. 2004. Badania społeczne w praktyce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Baron M., Bartoszek A., Blazy R., Gasidło K., Janiszek M., Klasik A., Markowski T., Mazur-Belzyt K., Palmen L., Pancewicz A., Pięta-Kanurska M., Runge J., Twardoch A., Wrana K. 2019. Budowanie atrakcyjności przestrzeni miejskich. *Studia KPZK PAN*, 2/194.
- Bąkowska-Waldmann E., Kaczmarek T., Mięka Ł. 2017. Wykorzystanie geoankiety jako narzędzia konsultacji społecznych w procesie planowania przestrzennego aglomeracji poznańskiej (<https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-86bda447-dc79-416e-afbf-f2c43056716c>; dostęp: 29.07.2024).
- Bierwiazonek K. 2016. Społeczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Bierwiazonek K. 2018. Miejskie przestrzenie publiczne i ich społeczne znaczenia – próba systematyzacji. *Przegląd Socjologiczny*, 1: 25–48.
- Bierwiazonek K. 2021. Człowiek w przestrzeni publicznej miasta: społeczne znaczenia i zjawiska zagrażające przestrzeni publicznej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 56: 45–60.
- Gawryszewska B. 2004. Modernizować modernizm? Zielone dziedzicze Czerwonego Żoliborza w programie rewitalizacji przestrzeni społecznej osiedla WSM. *Przyroda i Miasto*, 6: 57–72.
- Gehl J. 2014. Miasta dla ludzi. Przeł. S. Nogalski. Wydawnictwo RAM, Kraków.
- Hall E.T. 1997. Ukryty wymiar. Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa.

- Kociuba D. 2020. Gra o przestrzeń publiczną miast. *Studia Miejskie*, 12: 95–105.
- Konior T. 2010. *Kultura buduje miasto* (wystąpienie plenarne z Kongresu Kultury Województwa Śląskiego w 2010 roku). Maszynopis.
- Lakoff G. 1987. Cognitive models and prototype theory. [W:] U. Neisser (red.), *Concepts and Conceptual Development: Ecological and Intellectual Factors in Categorization*. Cambridge University Press, New York, s. 63–100.
- Lisowski A. 2003. *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Uniwersytet Warszawski, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa.
- Lofland L.H. 2007. *The Public Realm. Exploring the City's Quintessential Social Territory*. Aldine Transaction, a division of Transaction Publishers, London.
- Lorens P., Martyniuk-Pęczek J. (red.) 2010. *Problemy kształtowania przestrzeni miejskich*. Wyd. „Urbanista”, Gdańsk.
- Pszonak B. 2007. Cyberprzestrzeń – dynamiczne powiązania. *Zeszyty Naukowe Politechniki Białostockiej. Architektura*, 20: 71–78.
- Relf E. 1976. *Place and placelessness*. London.
- Rogowska M. 2016. Przestrzeń publiczna w mieście – zagadnienia wybrane. *Studia KPZK*, 170: 158–164.
- Sagan A. 2013. *Zmienne ukryte w badaniach marketingowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Szczepański M.S. 1990. Społeczne wytwarzanie przestrzeni miejskiej i generowanie znaczeń. [W:] J. Wódz (red.), *Przestrzeń znacząca*. *Studia socjologiczne*. Śląski Instytut Naukowy, Katowice, s. 154–179.
- Tuan Yi-Fu 1987. *Przestrzeń i miejsce*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Zuziak Z.K. 2008. *O tożsamości urbanistyki*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.

The sociopetal and sociofugal nature of public space. Case study of the city of Kobylin

Abstract: The aim of the article is to examine how public spaces function in the town of Kobylin and whether they are sociopetal or sociofugal. The empirical material was collected with the participation of children aged 9–13 (using a geo-survey) and adult residents of the town (in-depth interview). A scenario containing questions about the characteristics of selected public spaces of the town and the possibilities of spending time and interpersonal contacts there was used for this study. The selection and order of questions served to obtain information and at the same time gave the respondent control over reporting their own experiences. The article begins with theoretical considerations on public spaces and their social nature. The study part analyzes several spaces of the small town of Kobylin (approx. 3,000 inhabitants) located in the Krotoszyn district on the Rdęca river, approx. 15 km northwest of Krotoszyn. These spaces are selected and assessed by residents in terms of their social functioning and landscape planning. Empirical research provided answers to two research questions related to the space of the analyzed town: 1) What is the nature of the sociopetal space in the context of their social functioning and spatial development? 2) What is the nature of the non-social space in the context of their social functioning and landscape planning. The article ends with a collection of features of the sociopetal or sociofugal space, collected as a result of literature and empirical research. The research showed that the public spaces identified by the residents of the town of Kobylin do not meet their needs. They require functional changes and additional investment to ensure that their use is safe, allows outdoor activity and social relations.

Key words: public spaces, social functioning, landscape planning, Kobylin